

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2001 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2001

1

VILNIUS 2002

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2001

1

VILNIUS 2002

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio Universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius
<http://www.crosswinds.net/~istorija/lim.html>

LIUDAS G L E M Ž A

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS BAJORIJOS POŽIŪRIS Į MIESTŲ PROBLEMĄ KETVERIŲ METŲ SEIMO LAIKAIS (1788–1792)

Įvadas

Žvelgiant į Lietuvos miestų istoriją, kaip vieną reikšmingiausių ir svarbiausių įvykių, reikėtų išskirti Ketverių metų seimo reformų laikotarpį. Abiejų Tautų Respublikos seimas, 1791 m. balandžio 18 d. priėmęs Miestų įstatymą, o vėliau jį įtraukęs į Gegužės 3 d. konstituciją, deklaravo esminius visuomeninio gyvenimo pokyčius valstybėje: į politinę areną platesnėmis nei ligi šiol teisėmis iškopė miestiečiai.

XVIII a. II pusėje Abiejų Tautų Respublikos vyriausybė pradėjo nuosaikesnes miestų reformas, kurios turėjo pagerinti miestų išvaizdą ir tvarką. Šių reformų pradžia sietina su bajoriškųjų Gerosios tvarkos komisijos įvedimu Varšuvoje 1765 m. Vėliau šios komisijos turėjo būti sudarytos ir kituose karališkaisiais vadinamuose miestuose. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę minėtos reformos pasiekė gerokai vėliau. Ketverių metų seimo išvakarėse Geros tvarkos komisijos veikė tik Gardine, Kaune, Breste, Naugarduke bei Lydoje. Kitas LDK miestų politikos kurso padiktotas specifinis bruožas buvo 1768–1776 m. mažesniems miestams panaikintos magdeburginės teisės, suvaržiusios miestų potencialo augimą ir juos dar labiau nutolinusios nuo Karūnos miestų. Todėl LDK vienuolika miestų, išsaugojusių savivaldos teises ir nepaveiktų valstybės sumanytų reformų, veikiausiai bajorijai nekėlė didesnių problemų. Tai iliustruoja dauguma 1788 m. vaivadijų bei pavietų instrukcijų pasiuntiniams į seimą, kuriose atsispindi ne miestų reformos programa, o bendresnės arba lokalinio turinio problemos. Pavyzdžiui, Gardino pavieto instrukcijoje pasiuntiniams į seimą nurodyta išsireikalauti, kad Gardino pavieto rotmistrui Adomui Eismuntui būtų grąžintos žemės, kurios atitekusios Gardino

miestui¹. Daugiau apie miestų reikalus instrukcijoje neužsimenama. Labiau rūpėjo prekybos reikalai. Trakų vaivadijos, Rečicos ir Mozyriaus paviėtų instrukcijose pasiuntiniams į seimą nurodyta pasistengti, kad krašte ypač Vilniaus pirkliams būtų pagerintos prekybos sąlygos ir panaikinti suvaržymai². Didžiausią miestų reformos programą savo instrukcijoje sudarė Vilniaus vaivadijos bajorai. Jie ketino pasiekti, kad būtų laikomasi ikiunijinių privilegijų, o Vilniaus miestas, kaip ir anksčiau, galėtų atstovauti savo reikalams seime. Norėdami pagerinti miestų padėtį ir išplėtoti prekybą, Vilniaus vaivadijos bajorai siekė įsteigti visuose centriniuose ir prekybiniuose miestuose Geros tvarkos komisijas³. Tačiau šioje, kaip ir kitose žinomose 1788 m. bajorų instrukcijose pasiuntiniams į seimą, daugiau dėmesio skiriama miestų ir visų pirma Vilniaus problemoms, prekybos reikalams. Siekimas išplėsti Geros tvarkos komisijų tinklą ir šitaip sustiprinti bajorų įtaką miestuose, draudimas miestiečiams vilkėti bajoriškus rūbus⁴ dar labiau išryškina šią tendenciją. Todėl kalbėti apie naują bajorijos požiūrį į problemą dar anksti.

Diskusijos seime

Pokyčiai prasidėjo 1789 m. lapkričio–gruodžio mėn., kai į III miestiečių suvažiavimą Varšuvoje susirinkę LDK miestų delegatai kartu su Karūnos miestiečiais surašė Miestų memorialą ir pateikė jį seimui. Miestų memoriale miestiečių atstovai, remiami LDK maršalo Igno Potockio, Lenkijos maršalo Stanisława Małachowskio ir kanclerio Hugo Kołłątajaus, suformulavo ne tik bajoriškos valstybės koncepcijai prieštaraujančius postulatus, bet ir nubaidė nuo savęs dalį jų žingsnius remiančių vyriausybės narių. Pirmiausia buvo ketinama sulyginti miestiečių teises su bajorų teisėmis bei laisvėmis ir pasiekti, kad būtų leista miestiečiams dalyvauti įstatymų leidžiamojame valdžioje, t. y. siųsti savo pasiuntinius į seimą. Todėl memorialas susilaukė net trijų redakcijų, kol galutinis variantas patenkino miesto reformas skatinančius vyriausybės narius ir buvo pateiktas svarstyti seimui. Nors seimo salėje dauguma pasiuntinių uždraudė skaityti Miestų memorialą, bet gruodžio 15, 17,

¹ 1788 m. rugpjūčio 21 d. Gardino pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą. A. Šapokos išrašai iš 1788 m. bajorų seimelių instrukcijų į seimą, *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka* (toliau – *LMAB*), f. 233–125, l. 19–20.

² 1788 m. rugpjūčio 19 d. Trakų vaivadijos instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 7–8; 1788 m. rugpjūčio 19 d. Rečicos pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 26; 1788 m. rugpjūčio 20 d. Mozyriaus pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 46, 47.

³ 1789 m. rugpjūčio 20 d. Vilniaus vaivadijos instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 42–43.

⁴ Ten pat, l. 43a.

18 d. tęsėsi diskusijos. Joms pasibaigus, buvo sudaryta deputacija miestų reikalams spręsti. Ji parengė pirmuosius miestų reformų projektus.

Diskusijos seime ir Miestų memorialo sudarymas atkreipė bajorijos dėmesį į miestų ir miestiečių problemas. Todėl 1790 m., siųsdami pasiuntinius į seimą, bajorai savo instrukcijose skyrė daugiau vietos miestų reikalams ir stengėsi užtikrinti bajorų privilegijuotą padėtį valstybėje. Pavyzdžiui, Bresto vaivadijos instrukcijoje pasiuntiniams nurodyta pasistengti, kad būtų gerinamos sąlygos miestams augti, plėtoti prekybą ir amatus ir kad būtų gražintos privilegijos miestiečių nuosavybei atgauti, tačiau visa tai, pasak instrukcijos, neturi pakenkti bajorų laisvėms ir prerogatyvoms⁵. Gardino pavieto instrukcijoje pasiuntiniams į seimą nurodyta pasistengti, kad miestų reikalams sudaryta deputacija, nekenkdama bajorų prerogatyvoms ir teisėms, pagerintų prekybą ir miestų padėtį⁶. Rečicos pavieto bajorai pasiuntiniams į seimą nurodė jokia būdu neprileisti miestiečių ir valstiečių prie įstatymų leidžiamosios valdžios⁷. Lydos pavieto instrukcijoje pabrėžta, jog valdinių laisvė negali būti tokia, kuri kenktų bajorų laisvėms⁸. Raseinių repartacijos instrukcijoje reikalaujama užtikrinti bajorų laisves ir nuosavybę⁹. Tačiau buvo ir liberalesnių nurodymų. Pavyzdžiui, Minsko vaivadijos instrukcijoje pageidaujama, kad miestams būtų sugražintos teisės ir privilegijos¹⁰, o Oršos pavieto instrukcijoje, kad privilegijos būtų sugražintos karališkiesiems miestams¹¹. Kai kuriose bajorų instrukcijose buvo paliestos tik ekonominio turinio problemos. Pavyzdžiui, Kauno pavietas, greičiausiai laikydamasis jau anksčiau Gerosios tvarkos komisijos suformuluoto pageidavimo, norėjo, kad Iždo komisija teisėjautų Kaune ir spręstų su prekyba susijusias problemas¹². Vilniaus vaivadijos bajorai susirūpino švaistomomis seniūnijų pajamomis, ir siūlė jas naudoti miestų reikalams¹³.

Diskusijos seime dėl miestų reformos pasiekė kulminaciją 1791 m. balandžio 5 d., kai reformų šalininkai pakvietė seimą skubos tvarka svarstyti Miestų įstatymo projektą. Miestų įstatymas buvo patvirtintas balandžio 18 d. ir vėliau įtrauktas į Gegužės 3 d. konstituciją. Jis nubrėžė naują miestų ir miestiečių raidos perspektyvą.

⁵ 1790 m. rugsėjo 23 d. Bresto vaivadijos instrukcija pasiuntiniams į seimą. A. Šapokos nurašytos 1790 m. pavietų ir vaivadijų instrukcijos pasiuntiniams į seimą, *LMAB*, f. 233–126, l. 3–4.

⁶ 1790 m. lapkričio 18 d. Gardino pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 25.

⁷ 1790 m. lapkričio 19 d. Rečicos pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 175.

⁸ 1790 m. lapkričio 17 d. Lydos pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 64.

⁹ 1790 m. lapkričio 18 d. Raseinių repartacijos instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 170.

¹⁰ 1790 m. lapkričio 25 d. Minsko vaivadijos instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 85a.

¹¹ 1790 m. lapkričio 19 d. Oršos pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 122.

¹² 1790 m. lapkričio 20 d. Kauno pavieto instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 54.

¹³ 1790 m. lapkričio 17 d. Vilniaus vaivadijos instrukcija pasiuntiniams į seimą, ten pat, l. 226a.

Tam buvo sudarytos sąlygos: galimybė įsigyti žemės valdas, užimti administracinės valdžios pareigas, turėti karininko laipsnį ir aukštesnę padėtį dvasininkijos hierarchijoje. Kelio į nobilitaciją įteisinimas suteikė miestiečiams galimybę artėti prie bajorijos ir tapti daugiau teisių turinčiais valstybės piliečiais. Tačiau tokio įstatymo priėmimas seime aštrino reformų šalininkų ir opozicijos priešpriešą. Išryškėjo bajorijos požiūrio į miestų ir miestiečių problemą įvairovė.

Pagal diskusijų seime pobūdį ir pasakytas LDK pasiuntinių į seimą kalbas galima būtų išskirti miestų reformų šalininkus ir priešininkus. Į priešininkų gretas turbūt visų pirma reikėtų įtraukti LDK vaiskį, Trakų vaivadijos pasiuntinį į seimą bei Kauno Geros tvarkos komisijos prezidentą Mykolą Antaną Zaleskį, kuris prieštaraudamas, kad Miestų memorialas būtų skaitomas seimo salėje, aiškino, jog seime turi būti skaitomi ne memorialai, bet projektai, o miestiečių reikalais turi rūpintis kancleriai¹⁴. Manydamas, kad seimas turi spręsti svarbesnius reikalus nei miestų ir miestiečių problema, aiškino: „Esu miestų draugas, nes esu žmonijos draugas, tačiau <...> [negalima, kad] <...>, palikę visą kraštą be išdo, be patikimos apsaugos, be vyriausybės, <...> galvotume apie miestus, kuriuos, kaip krašto dalis, prapuldytų jo pražūtis“¹⁵. Jis teigė, kad Respublikoje kiekvienas gyventojas, priklausydamas savo luomui, turi savo veiklos sritį ir pareigas: bajoras privalo valdyti ir ginti valstybę, miestietis – prekiauti ir gaminti, o valstietis – dirbti žemę. M. A. Zaleskis pasisakė prieš miestams visų „prarastų“ privilegijų sugražinimą, nes tai jam asocijavosi su miestiečių teisių išplėtimu¹⁶. Demonstruodamas priešišumą reformoms, M. A. Zaleskis 1790 m. balandžio mėn. išvyko iš Varšuvos ir daugiau į seimą nesugrįžo¹⁷.

Tradicionis ir konservatyvus M. A. Zaleskio požiūris greičiausiai atspindėjo daugumą tuometinės prieš reformas nusistačiusios bajorijos nuostatų, bet bėgant laikui, plečiantis diskusijų objektui kito argumentai ir švelnėjo opozicijos nusistatymas. Ignas Sivickis, Trakų vaivadijos pasiuntinys į seimą ir Kauno Gerosios tvarkos komisijos komisaras, tarsi perėmė M. A. Zaleskio vaidmenį. Jis savo kalboje agitavo bajorus nesuteikti miestiečiams galimybių užimti pareigas asesorių teisme, teisių įsigyti žemės, kvietė bajorus nepriimti miestiečių teisių. Pasak jo, miestiečiams turėjo būti tik patvirtintos senosios privilegijos ir sumažinta seniūnų

¹⁴ 1789 m. gruodžio 18 d. seimo sesija, *Archiwum Główne Akt Dawnych* (toliau – AGAD), ASCz, t. V, l. 251–252.

¹⁵ Głos Jaśnie Wielmożnego Jmc pana Michała Zaleskiego wojskiego W[ielkiego] X[ięstwa] Litewskiego] posta z województwa Trockiego na sesyji sejmowej dnia 17 grudnia 1789 roku, ten pat, l. 224a.

¹⁶ *Pamiętniki Michała Zaleskiego wojskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego posta na sejm Czteroletni*, Poznań, 1879, s. 199.

¹⁷ K. Zińkowska, *Spisek 3 maja*, Warszawa, 1991, s. 86.

savivalė¹⁸. Bajorijos išliejimui į miestiečių tarpą prieštaravo ir Trakų kaštelionas Konstantinas Pliateris. Jis aiškino, kad bajoras, turintis mieste posesiją, negali kištis į miestiečių reikalus, o jei šis įsirašytų į miestiečių knygas, tai kad negalėtų naudotis bajoro teisėmis ir laisvėmis¹⁹. Didelį susirūpinimą opozicijai kėlė miestų bei jų visuomenės įtakos valstybėje sustiprėjimo pavojus. Pasak minėto Trakų kašteliono K. Pliaterio, didelę grėsmę kėlė miestai, kuriuose buvo daugiau kaip 1000 dūmų: „Todėl reikia nustatyti didžiausią skaičių, kad būtų sustabdytas vieno miesto augimas ir šis neužgožtų kitų ir nepakenktų visai tautai“²⁰. Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakauskas teigė neįsivaizduojąs, kas yra miestietis, nes „jeigu įsirašius miesto knygą tampama miestiečiu, tai įstatymas, pagal kurį miestiečiams bus leista įsigyti žemės valdas, priklausys nuo suolininko, laikančio knygą“. Todėl, pasak jo, įstatyme turi būti aiškiai apibrėžta, kas yra miestas ir kas yra miestietis²¹. Pastarasis Livonijos vyskupo teiginys atspindi opozicijos nusistatymą prieš valstiečių bei kitų socialinių grupių migraciją į miestus.

Prie miestų reformų šalininkų reikėtų priskirti LDK konfederacijos maršalą Kazimierą Nestorą Sapiegą, kuris, miestiečiams pateikus seimui Miestų memorialą, aiškino, kad miestams reikia išplėsti, o miestiečiams užtikrinti teises, kurios jiems priklauso, tačiau piktinosi, kad šalia daugelio prašymų yra reikalavimas leisti miestiečiams dalyvauti įstatymų leidžiamoje valdžioje²². Po pusantrų metų, t. y. 1791 m. balandžio 5 d., kartu su aktyviausiais reformų iniciatoriais jis agitavo seimą skubos tvarka svarstyti Miestų įstatymą, ir, patvirtinus miestiečiams senąsias privilegijas, suteikti jiems galimybę atstovauti savo reikalams seime, nes tai jie anksčiau turėjo, teisę įsigyti žemės valdas, kuri 1775 m. buvo suteikta LDK miestų gyventojams, suteikti teisę užimti pareigas valstybės administracijoje, „kad jas eidamas galėtų ir asmeninei, ir krašto laimei naudingai tarnauti“. Pasak K. N. Sapiegos, šių trijų punktų nesutvarkius, miestų problema nebus išspręsta²³.

LDK didysis maršalas I. Potockis buvo vienas pirmųjų Abiejų Tautų Respublikos dignitorių, atvirai pradėjusių kalbėti apie miestiečių skriaudas. Jis aiškino, kad atėjo laikas jiems suteikti platesnes teises. I. Potockis parėmė 1789 m. lapkričio mėn. įvykusį miestiečių suvažiavimą Varšuvoje, dalyvavo diskusijose dėl Miestų memorialo pataisų, ir, nors jam nepatiko trečioji memorialo redakcija, pritarė, kad miestiečių reikalavimai būtų skaitomi seime²⁴.

¹⁸ Głos Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Ignacego Siwickiego posła województwa trockiego na sessyji sejmowej dnia 5 apryla 1791 roku miany, *AGAD*, ASCz, t. XVII, l. 65.

¹⁹ *Gazeta Narodowa i Obca*, 1791 04 09, s. 115.

²⁰ Ten pat.

²¹ Ten pat, p. 116.

²² 1789 m. gruodžio 17 d. seimo stenograma, *AGAD*, ASCz, t. V, l. 316a–317.

²³ 1791 m. balandžio 5 d. seimo stenograma, ten pat, t. XVII, l. 54.

²⁴ Z. J a n e c z e k, *Ignacy Potocki marszałek wielki litewski (1750–1809)*, Katowice, 1992, s. 110–112.

Pasak lenkų istoriografijos, tikru perversmu bajorijos sąmonėje reikia laikyti 1789 m. gruodžio 18 d. LDK pakanclerio Joachimo Chreptavičiaus pasakytą kalbą²⁵, kurioje jis, atsiliepdamas į Miestų memorialą, pabrėžė, kad miestai pateikė savo reikalavimus suprasdami, jog arba gaus naudingas teises, arba jos niekada jiems nebebus suteiktos. J. Chreptavičius teigė, kad, norint atgaivinti miestus, reikia pakelti ir išplėtoti miestiečių industriją, panaikinti miestiečiams žalingus ir juos žeminančius įstatymus, „reikia nuo amatų ir prekybos nuimti nešlovę ir panieką“²⁶. Be to, J. Chreptavičius parengė pirmąją Miestų įstatymo projekto redakciją²⁷, kuri buvo 1791 m. balandžio 18 d. seimo priimto Miestų įstatymo pagrindas.

Tačiau ir didžiausi miestų reformų šalininkai turėjo savitą požiūrį į problemas, įsigaliojus Miestų įstatymui. J. Chreptavičius su savo pakanclerio kanceliarija kiek galėdamas vilkino Žiežmarių savivaldos teisių patvirtinimą, todėl susilaukė ne vienos Abiejų Tautų Policijos komisijos notos²⁸. I. Potockis, su didžiausiomis išskilmėmis priėmęs Varšuvos miestiečių teises, užsirūstino, kada Jurbarko miestiečiai, sužinoję apie Miestų įstatymą ir nustoję mokėti mokesčius bei atlikinėti prievoles, pablogino jo finansinę padėtį²⁹. K. N. Sapiega, pakartotinai karaliaus raginamas, tik praėjus keturiems mėnesiams po Miestų įstatymo priėmimo – rugsėjo 7 d. Vilniuje priėmė miestiečių teises³⁰. Todėl tai iš dalies patvirtintų tezė, jog tuometiniai deklaratyvūs pareiškimai dažnai skyrėsi nuo gyvenimo praktikos.

Apžvelgiant pagrindinius LDK bajorijos susirūpinimo miestų padėtimi akcentus, galima iškelti porą svarbesnių, kurie įgijo didesnę diskusijų pavidalą arba, svarstant vienus ar kitus projektų punktus, tam tikrą reformų šalininkų argumentų pobūdį.

Visų pirma reikėtų išskirti svetimšalių problemą. Opozicija seime, laikydama nusistovėjusios tradicijos, neretai miestiečius tapatindavo su svetimšaliais, kad nereikėtų pripažinti jiems platesnių teisių. Tokiu būdu neigiamas „svetimšalio“ sąvokos atspalvis tarsi dar labiau nutolindavo miestiečius nuo valstybės piliečio sampratos. Tuo tarpu reformų iniciatoriai, sekdami kaimyninių kraštų pavyzdžiu, be to,

²⁵ Płg. M. B o g u c k a, H. S a m s o n o w i c z, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław, etc., 1986, s. 577.

²⁶ Głos Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Joachima Chreptowicza podkanclerzego Lit[ewskiego] na sesyji sejmowej d[nia] 18 grudnia r[oku] 1789, *AGAD*, ASCZ, t. V, l. 271–271a.

²⁷ [1790 m. balandžio 24 d., J o a c h i m C h r e p t o w i c z, Pierwsza redakcja projektu prawa o miastach], *Materiały do dziejów sejmu Czteroletniego*, Wrocław, 1960, t. 3, s. 209–214.

²⁸ 1792 m. vasario 8 d. Abiejų Tautų Policijos komisijos nota LDK pakancleriui J. Chreptavičiui ir jo kanceliarijai dėl neišdavimo savivaldos privilegijų Veliuonai ir Žiežmariams, *AGAD*, Archiwum Królestwa Polskiego 233, l. 47a–48.

²⁹ Z. J a n e c z e k, min. veik., p. 114–115.

³⁰ A. Š a p o k a, *Gegužės 3 d. konstitucija ir Lietuva*, Kaunas, 1940, p. 53.

stiprėjant švietimo epochoje įsigalėjusiai sampratai, kad valstybės galybė priklausanti nuo piliečių gausumo, išitraukė į kovą su gretimomis valstybėmis dėl gyventojų. Polocko vaivadijos 1790 m. instrukcijoje pasiuntiniams į seimą nurodyta: „Kadangi patirtis mus įtikino, kad priėmus 1776 m. įstatymą, panaikinusį miestams privilegijas ir savivaldas, ne tik nedidėja miestai, nedaugėja jų piliečių, neatsiranda amatai ir gamyklos, nesiplečia prekyba, o visa tai vis labiau nyksta, <...> įpareigojame pasiuntinius kuo karščiau prašyti, kad būtų pritraukiami į mūsų miestus užsieniečiai, o kartu su jais <...> ir jų turtai, sugražintos senosios ir suteiktos naujos privilegijos bei laisvės mūsų miestams“³¹. Vėliau miestų atgaivinimo viltys imtos tiesiogiai ir seime sieti su svetimšalių atkėlimu į kraštą. 1791 m. balandžio 5 d. LDK konfederacijos maršalas K. N. Sapiega, agituodamas seimą skubos tvarka svarstyti miestų įstatymo projektą, pabrėžė: „Jeigu miestams užtikrinsim jiems sugražintas privilegijas ir ims skverbtis laisvės, tikriausiai pas mus [atsikels] svetimšaliai su savo darbais, pramone ir turtu. Atversim jiems tiktai laisvės vartus, prie kurių laukia <...>. Prūsijos karalius <...>, valdantis mažesnę kraštą, kuo gi yra stiprus ir turtingas? Tikriausiai tuo, kad savo politika siekė padidinti gyventojų skaičių, iš Prancūzijos išvartytus hugenotus priėmė į savo kraštą. Iš jų prūsai išmoko ir perėmė amatų meną ir gamyklų mokslą. Šiandien panaši galimybė mums atsirado, kai daugelyje kraštų ginklų žvangėjimas taikius gyventojus gąsdina“³². Ypač jautriai svetimšalių atkėlimo problemą su savo kraštu sutapatindavo LDK pasiuntiniai. Pavyzdžiui, Breslaujos pavietai pasiuntinys Tomas Vavžeckis apie Lietuvos miestus kalbėjo: „Kas jų laukia? – visiškas sunykimas <...> tikiuosi, kad atsikėlė svetimšaliai apsigyvens mūsų miestuose ir praturtins mūsų kraštą“³³.

Kaip svarus argumentas, verčiantis reformuoti miestiečių padėtį valstybėje, buvo naudojamas gyventojų išsikėlimo į gretimus kraštus pavojus. Pavyzdžiui, K. N. Sapiega opoziciją perspėjo: „Stenkimės išvengti, kad mūsų piliečiai vietoj *ubi Patria ibi bene* (gerai ten, kur tėvynė) nepasakytų *ibi Patria ubi bene* (tėvynė ten, kur gerai)“³⁴. J. Chreptavičius, agituodamas miestiečiams suteikti teisę įsigyti žemės valdas, teigė, kad praturtėjusiam miestiečiui lieka žemę pirkti kituose kraštuose ir tuo būdu savo kapitalą išvežti iš šalies³⁵.

Kitas bendras bruožas buvo pasiuntinių kalbose skambėjęs argumentas, kad miestiečiai padės apginti valstybingumą ir laisvę. Pavyzdžiui, Oršos pasiuntinys

³¹ 1790 m. lapkričio 22 d. Polocko vaivadijos instrukcija pasiuntiniams į seimą. A. Šapokos 1790 m. vaivadijų ir pavietų instrukcijų pasiuntiniams į seimą nuorašai, *LMAB*, f. 233–126, l. 155–156.

³² 1791 m. balandžio 5 d. seimo stenograma, *AGAD*, ASCz, t. XVII, l. 53.

³³ 1791 m. balandžio 18 d. seimo stenograma, ten pat, l. 292a.

³⁴ 1791 m. balandžio 6 d. seimo stenograma, ten pat, l. 116a–117.

³⁵ *Gazeta Narodowa i Obca*, 16 04 1791, nr 31, s. 122.

Liudvikas Gutakovskis, agituodamas praplėsti miestiečių teises, pateikė Nyderlandų pavyzdį, kur miestiečiai suburia dideles kariuomenes, nes trokšta laisvės³⁶. Kada seimui buvo pateikta nuspręsti Seimelių ar Miestų įstatymą svarstyti skubos tvarka, Lietuvos pasiuntiniai atvirai kalbėjo, kad pirmasis svarbesnis, nes reikia rūpintis valstybės saugumu. Tačiau nubalsavus už Miestų reformų projekto svarstymą, „prieš“ balsavęs J. Chreptavičius³⁷ seimui pateikė retorinį klausimą: ar gali valstybę apginti „keletas tūkstančių daugiausia neturtingų ir apsileidusių bajorų“³⁸ Miestiečių kaip potencialių valstybės gynėjų įvaizdis sutinkamas ir po Gegužės 3 d. konstitucijos paskelbimo. Pavyzdžiui, profesorius kunigas Mykolas Karpovičius, 1792 m. sakydamas kalbą pirmųjų Prienų pavieta seimelio rinkimų proga, pabrėžė, kad atgaivinti miestai „prikėlė milijonus gerų žmonių ginti tėvynės“³⁹.

Bajorai miestiečiai

Miestų įstatymo 1 skyriaus 11 punktą skelbė, kad gimusiems bajorais, taip pat tiems miestiečių luomo piliečiams, kurie vėliau bus nobilituoti, miesto pilietybės priėmimas, jos turėjimas, pareigos, prekyba, amatai nuo šiol netrukdyt ir nekenks nei jų pačių, nei jų palikuonių bajorystei ir privilegijoms⁴⁰. Po Gegužės 3 d. konstitucijos dalis bajorų Vilniuje, Kaune ir kituose magdeburginiuose miestuose priėmė miestiečių teises. Vėliau bajorų miestiečių skaičius išaugo, kai 1791 m. rugpjūčio pradžioje buvo surengti rinkimai į savivaldas miestų, 1768–1776 m. praradusių magdeburgines teises, ir miestelių, siekiančių jas įsigyti. 1792 m. balandžio 7–20 d. įvyko pakartotiniai miestų savivaldų rinkimai, kuriuose didesni miestai jau buvo suskirstyti į rajonus, o dalis mažesniųjų jau turėjo valdovo privilegijomis patvirtintas savivaldos teises.

Yra žinoma, kad jau 1791 m. gegužės 8 d. Kaune 124 bajorai priėmė miestiečių teises⁴¹, o liepos 30 d., artėjant Kauno apygardos miestų deputatų susirinkimui, dar nemažai žmonių norėjo gauti miestiečių teises⁴². Vilniuje bajorai greičiausiai buvo

³⁶ 1789 m. gruodžio 15 d. seimo stenograma, ten pat, t. V, l. 179–179a.

³⁷ 1791 m. balandžio 5 d. senatorių balsavimo protokolas, ten pat, t. XVII, l. 78–79a.

³⁸ 1791 m. balandžio 6 d. seimo stenograma, ten pat, l. 257.

³⁹ Kazanie X. Karpowicza archidiakona Smolenskiego probosza Premskiego theologii i pisma św. w szkole Gł[ówniej] Lit[ewskiej] profesora na pierwszym zafundowaniu powiatu premskiego i rozpoczęciu pierwszych sejmików w kościele parafialnym Premskim 14 lutego 1792 roku, ten pat, t. XX, l. 370.

⁴⁰ 1791 m. balandžio 18 d. Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej, J. L o j e k, *Konstytucja 3 maja*, Lublin, 1981, s. 70.

⁴¹ Z Kowna dnia 9 maja 1791 roku, *Addyament do Gazety Warszawskiej dnia 23 maja 1791 roku*.

⁴² 1791 m. liepos 30 d. Kauno magistrato posėdžio protokolas, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LVI*A), f. SA, b. 19560, l. 111.

atsargesni. Nors jau balandžio 28 d. miestiečių teises gavo Vilniaus vaivadijos karužas ir pasiuntinys į seimą Antanas Tyzenhauzas, tik gegužės 11 d. jo pavyzdžiu pasekė pirmoji devynių bajorų grupė. Ir nors vėliau, prieš Vilniaus apygardos miestų deputatų susirinkimą, bajorų miestiečių skaičius gerokai išaugo, Vilniaus kilmingieji gyventojai sulaukė karaliaus Stanislovo Augusto raginimų pasekti Varšuvos bajorijos pavyzdžiu. Rugsėjo 7 d. valdovo paragintas, kartu su 64 bajorais miestiečių teises priėmė LDK konfederacijos maršalas K. N. Sapiega (Lenkijos konfederacijos maršalas S. Małachowski gavo Varšuvos miestiečių teises balandžio 29 d.), o 1792 m. balandžio 16 d. su 37 bajorais – LDK kardininkas Mykolas Kleopas Oginskis, kuriam karalius priminė, kad Lietuvos bajorija vis dar nenorinti bendrauti su miestiečiais⁴³. Per visus reformų metus miestiečių teises Vilniuje priėmė apie 300 bajorų.

Vilniuje aktyviau nei kituose didžiuosiuose privileijuotuose miestuose reikėsi bajorija. Ji aktyviai dalyvavo birželio 1 d. Vilniaus deputatų apygardos suvažiavime, birželio 10 d. apeliacinio teismo teisėjų ir atstovo į seimą rinkimuose. Pralaimėjus jų kandidatams rinkiminėje kovoje, jie parašė pareiškimą, kad Vilniaus magistratas ir Pirklių rūmai pažeidė įstatymuose numatytą rinkimų tvarką ir procedūrą: rajonų rinkimai buvo surengti kartu vienoje vietoje – Šv. Jono bažnyčioje, nors pagal įstatymą jie turėjo vykti atskirai; rinkimų balsus skaičiavo trylikametis paauglys; dėl intrigų deputatų nebuvo išrinktas karaliaus šambelionas Petras Grozmanis; atmetė Vilniaus vaivadijos rotmistro Tado Narkevičiaus instrukcijos atstovui į seimą projektą; magistrato pareigūnai, ypač raštininkas Jokūbas Sidorovičius, prieš bajorus nuteikė kitų miestų deputatus ir t. t.⁴⁴ Vėliau, po 1792 m. balandžio rinkimų, tie patys bajorai buvo išrinkti miesto savivaldos pareigūnais. Per reformų metus tokių bajorų buvo apie trisdešimt (lentelė).

Vyriausybė buvo suinteresuota, kad miestų savivaldose dirbtų didesnę patirtį politinėje ir administracinėje srityse turintys bajorai. Nors didžiausiuose Respublikos miestuose – Varšuvoje, Krokuvoje ir Vilniuje savivaldos vadovus – prezidentus karalius faktiškai paskyrė savo nuožiūra iš visuomenėje gerai žinomų bajorų⁴⁵, rinkimai įvyko. Patenkintas balandžio mėnesio rinkimų rezultatais, Stanislovas Augustas rašė miesto prezidentu išrinktam A. Tyzenhauzui: „Miestą Vilnių visada

⁴³ A. Š a p o k a, *Lietuva ir Gegužės 3 d. konstitucija*, p. 53–54; M. K. O g i ņ s k i, *Pamiėtniki o Polsce i polakach: od roku 1788 ađ do końca roku 1815*, Poznań, 1870, t. 1, s. 113–114; 1791 m. rugsėjo 7 d. Vilniaus miestiečių teisių priėmimo aktas, *LVIA*, f. 458, a. 4, b. 4, l. 67–69a; 1792 m. balandžio 16 d. Vilniaus miestiečių teisių priėmimo aktas, ten pat, l. 86–87.

⁴⁴ 1791 08 14 Vilniaus bajorų pareiškimas prieš 1791 08 01 ir 08 10 rinkimus, *LVIA*, f. SA, b. 4235, l. 1801–1803a.

⁴⁵ K. Z i e ņ k o w s k a, *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie sejmów Czteroletniego*, Warszawa, 1976.

Lentelė. Bajorai, naujieji Vilniaus miesto savivaldos pareigūnai (1791–1792)*

	Bajoriškos pareigos arba titulai	Gavo miesto teises	Pareigos miesto savivaldoje
Antanas Tyzenhauzas (Antoni Tyzenhauz)	Vilniaus vaivadijos karužas	1791 04 28	Miesto prezidentas (1792 04 14)
Antanas Lachnickis (Antoni Lachnicki)	Ukmergės pavieto sargybinis	?	Miesto viceprezidentas (1792 04 14)
Juozapas Mejeris (Józef Mejer)	Smolensko vaivadijos rotmistras	1791 07 28	1-o rajono 1792 04 07 – 14 rinkimų direktorius, tarėjas (1792 04 14)
Laurynas Ožechovskis (Wawrzyniec Orzechowski)	Mozyriaus pavieto statybininkas	1792 04 21	Magistrato raštininkas (1792 04 14)
Laurynas Gucevičius (Wawrzyniec Gucewicz)	–	1791 07 22	Vilniaus 1-o rajono deputatas (1791 08 01), apeliacinio teismo ir apygardos atstovo į seimą (1791 08 10–13) rinkimų direktorius
Juozapas Grovskis (Józef Growski)	Valkavisko pavieto pataurinininkis	1791 07 28	Vilniaus apygardos apeliacinio teismo teisėjo pavaduotojas (1791 08 13), miesto bendruomenės narys (1792 04 13)
Ignas Orlovskis (Ignacy Orłowski)	Vilniaus vaivadijos kambarinis	1791 06 09	Vilniaus 1-o rajono deputatas į apygardos apeliacinio teismo ir atstovo į seimą rinkimus (1791 08 01–13)
Stanislovas Leonovičius (Stanisław Leonowicz)	Trakų vaivadijos rotmistras	1791 06 27	Vilniaus apygardos apeliacinio teismo advokatas (1792 04 25)
Martynas Knakfusas (Marcin Knakfus)	LDK kariuomenės kapitonas	1791 07 16	2-o rajono 1792 04 07–14 rinkimų direktorius, tarėjas (1792 04 14)
Petras Grozmanis (Piotr Grozmani)	Karaliaus šambelionas	1791 05 11	1-o rajono 1792 04 07–14 rinkimų asesorius, Vilniaus ligoninių komisijos raštininkas (apie 1792 02 28), tarėjas (1792 04 14)
Feliksas Kukielis (Feliks Kukiel)	Vilniaus vaivadijos rotmistras	1791 07 09	Vilniaus magistrato policijos prokuratorius
Lukas Tretiakas (Łukasz Trzeciak)	Smolensko vaivadijos poručikas	1791 06 04	Vilniaus magistrato regentas, 2-o rajono tarėjas ir bendruomenės narys (1792 04 14)
Julijonas Vojevudzkis (Julian Wojewódzki)	–	1792 04 16	Vilniaus magistrato sindikas
Vincentas Ignas Koscieša Marevičius (Wincenty Ignacy Kościeszka Marewicz)	Trakų vaivadijos rotmistras	1791 07 06	2-o rajono 1792 04 07–14 rinkimų asesorius
Gžegožas Pacovskis (Grzegorz Pacowski)	Smolensko vaivadijos poručikas	1791 07 30	2-o rajono vaitas (1792 04 07)
Tadas Narkevičius (Tadeusz Narkiewicz)	Karaliaus šambelionas, Vilniaus vaivadijos rotmistras	1791 07 22	3-io rajono vaitas, 3-io rajono bendruomenės narys (1792 04 14)

Lentelės tęsinys

	Bajoriškos pareigos arba titulai	Gavo miesto teises	Pareigos miesto savivaldoje
Piotras Kačinskis (Piotr Kacziński)	Drohičino pavieto medžioklis	1791 07 28	1-o rajono teisėjas (1792 04 14)
Mykolas Krajevskis (Michał Krajewski)	Rečicos pavieto rotmistras	1791 07 28	1-o rajono teisėjas (1792 04 14)
Jurgis Viečoras (Jerzy Wieczor)	Breslaujos pavieto rotmistras	1792 03 31	2-o rajono teisėjas (1792 04 07)
Juozapas Orlovskis (Józef Orłowski)	Vilniaus vaivadijos kambarinis	?	1-o rajono suolininkas (1792 04 14)
Jonas Hempelis (Jan Hempel)	Karaliaus karužas	?	1-o rajono suolininkas (1792 04 14)
Vincentas Virlovičius (Wincenty Wirłowicz)	Naugarduko išdininkaitis	?	2-o rajono teismo regentas
Aleksandras Podbipienta (Aleksandr Podbipięta)	Polocko vaivadijos taurininkas	?	2-o rajono fiskalinis prokuratorius
Ignas Grabovskis (Ignacy Grabowski)	Generalinis advokatas	1791 06 01	1-o rajono bendruomenės narys (1792 04 13)
Kornelijus Pavlojevskis (Korneliusz Pawłojewski)	–	1791 09 07	1-o rajono bendruomenės narys (1792 04 13)
Juozapas Ciechanovieckis (Józef Ciechanowiecki)	LDK kariuomenės generolas	?	1-o rajono bendruomenės narys (1792 04 13)
Kristupas Kozielas (Krzysztof Kozieł)	Vilniaus vaivadijos pilies teismo teisėjas	1791 07 30	3-io rajono bendruomenės narys (1792 04 13)
Vincentas Mejeris (Wincent Mejer)	Upytės pavieto poručikas	?	1-o rajono bendruomenės narys (1792 04 13)

* Lentelė sudaryta pagal 1791 m. rugpjūčio 1 d. Vilniaus deputatų į apygardos suvažiavimą rinkimų protokolą, *LVIA*, f. SA, b. 5147, l. 604; 1791 m. rugpjūčio 10 d. Vilniaus apeliacinio teismo teisėjų rinkimų protokolą, ten pat, l. 620a; 1792 m. balandžio 30 d. Vilniaus magistrato raportas kancleriui A. Sapiegai dėl rinkimų į miesto savivaldą 1792 m. balandžio 7–14 d., *LVIA*, f. 1199, ap. 1, b. 8, l. 16a–17; ten pat, f. 458, ap. 4, b. 4, l. 1–93.

laikiau vienu iš pirmųjų karalystės (t. y. Respublikos. – L. G.) miestų ne tik dėl jam suteiktų privilegijų, bet ir todėl, kad jame buvo ir yra apsišvietusių gyventojų, kurie, pakvietę jus prezidentauti, žinojo, kad šis poelgis bus malonus man, karaliui, bajorų luomui ir pačiam miestui“⁴⁶.

Aktyviai bajorija reiškėsi ir mažesniuose, siekiančiuose atgauti savivaldos privilegijas miestuose. Slanimo miesto bajorai sukruoto jau po Miestų įstatymo priėmimo ir apkaltino seniūno LDK etmono Mykolo Kazimiero Oginskio patikėtinį mies-

⁴⁶ 1792 m. balandžio 25 d. Stanislovo Augusto laiško A. Tyzenhauzui nuorašas, *LVIA*, f. SA, b. 5150, l. 5.

te Pranciškų Konopką, kad šis neleidžia į miesto knygas įsirašyti miestiečių teises norintiems gauti bajorams bei svetimšaliams⁴⁷. Ukmergėje jau gegužės 27 d. miestiečiai vaitu išsirinko bajorą Juozapą Kučevskį⁴⁸. Tačiau didžiojoje dalyje miestų ir miestelių bajorija pradėjo veikti tik rugpjūčio mėnesį, kai prasidėjo įstatymo numatyti rinkimai į savivaldas. 1791–1792 m. bajorai daugelyje miestų ir miestelių buvo išrinkti savivaldos pareigūnais. Raseiniuose jie užėmė vaito, burmistro ir trijų tarėjų vietas, Merkinėje – vaito, burmistro ir teisėjo, Alytuje – vaito ir trijų tarėjų, Ukmergėje – vaito ir tarėjo, Balninkuose – vaito ir magistrato raštininko⁴⁹ ir t. t. Daugelyje miestų bajorai buvo išrinkti deputatais į apygardų suvažiavimus. Jie neretai buvo miestiečių įgaliojami išieškoti Lietuvos Metrikoje prapuolusias miesto privilegijas, o miesteliui – įrodymus arba paminėjimus, jog jis kažkada vadintas miestu, taip pat rūpinosi, kad valdovas patvirtintų arba suteiktų savivaldos teises.

Reikia manyti, kad tokį bajorijos aktyvumą nulėmė keletas veiksnių. Pirma, darbas miesto savivaldoje bajorui garantavo nors nedideles, bet nuolatinės pajamas. Antra, miestuose, ypač didžiuosiuose, dar iki Miestų įstatymo priėmimo dalis bajorų jau buvo įsitraukę į miestų reikalus (pvz., atstovavo miesto reikalams asesorių teisme). Trečia, miestiečiai, kurie vertėsi amatais ir prekyba, o mažesnių miestų ir miestelių gyventojai, priklausę seniūnijų jurisdikcijai ir turėję vykdyti prievoles bei išmaitinti savo šeimas, negalėjo atsitraukti nuo savo darbų. Ketvirta, mažuose miestuose ir miesteliuose dažnai trūko raštingų ir galinčių dirbti savivaldoje žmonių. Penkta, neretai miestiečiai nesugebėdavo pasipriešinti seniūnijų ir ekonomijų valdytojams. Pastarasis veiksnys buvo labai svarbus, nes neretai pasitaikydavo, kad miestiečių veikla suintensyvėdavo tik tada, kai į savivaldą įžengdavo bajorai. Pavyzdžiui, į Breslaujos paviatą deleguotas Vilniaus tarėjas Kazimieras Paškevičius magistratui pranešė: „Važiavau į Uhoro miestelį, esantį Apso seniūnijoje, dėl magistrato rinkimų, tačiau neradau asmenų, tinkamų užimti pareigas ir galinčių pasipriešinti Apso seniūnui [Mykolui] Manuziui“. Nors rinkimai turėjo įvykti gegužės 28 d., K. Paškevičius rašė, kad „piliečių reikalavimu“ vaitu, burmistru ir tarėjais bus išrinkti bajorai⁵⁰.

Vidutinės ir smulkiosios bajorijos indėlis į miestiečių sąjūdį buvo toks ryškus, kad vėliau Targovicos konfederacijos vadovai dėl įvykių miestuose reformų laikais

⁴⁷ 1791 m. birželio 14 d. Slanimo bajorijos pareiškimas prieš Pranciškų Konopką, *Baltarusijos istorijos nacionalinis archyvas*, f. 1737, ap. 1, b. 60, l. 318.

⁴⁸ 1791 m. gegužės 27 d. Ukmergės miesto vaito rinkimų aktas, *LVA*, f. SA, b. 4235, l. 1311–1311a.

⁴⁹ Ten pat, b. 2481, l. 31; b. 4235, l. 1311; b. 2479, l. 6; b. 2481, l. 35; b. 5855, l. 6.

⁵⁰ 1792 m. gegužės 19 d. K. Paškevičiaus, deleguoto į Breslaujos paviatą, ataskaita Vilniaus magistratui, ten pat, f. 1199, ap. 1, b. 8, l. 44–44a.

neretai kaltino vien bajorus, vadovavusius miestiečiams. Konfederatai iš priėmusių miestiečių teises bajorų atėmė bajorų teises, aktyviausius varė iš miestų, konfiskavo jų turtus, teisė už akių. Spaudžiama konfederatų, vėliau dalis bajorų atsisakė miestiečių teisių, tačiau išlikę dokumentai leidžia spėti, kad tokių buvo mažuma. Prasiidėjus Kosciuškos sukilimui, miestų savivaldos toliau tęsė Ketverių metų seimo laikais pradėtą darbą. Daliai miestų vadovavo tie patys 1792 m. balandžio mėn. išrinkti pareigūnai, tarp kurių toliau posėdžiavo ir teisėjavo bajorai. Tačiau tai truko tik keletą mėnesių, nes, sukilimui pralaimėjus, trumpam vėl buvo atstatyta senoji tvarka, o vėliau įvyko valstybės žlugimas.

Išvados

Atsižvelgiant į straipsnyje sudėtus akcentus, būtų galima daryti prielaidą, kad LDK bajorijai nebuvo labai svarbūs miestiečių kaip visuomeninės grupės reikalai. Daugiau dėmesio jie skyrė miestų kaip ekonominių centrų stiprinimui. Tai reformų iniciatoriai siekė įgyvendinti išplėsdami miestiečių teises (šitai rodo diskusijų seime argumentai). Opozicijos įsivaizduojamam griežtam luominės visuomenės modeliui reformų šalininkai suteikė liberalesnes formas, tačiau labai skyrėsi miestų svarbos valstybėje samprata. Gana svarbia miestų sustiprėjimo prielaida laikyta svetimšalių į kraštą atkėlimo galimybė, o teisių praplėtimas miestiečiams teikė viltį, kad pasipildys valstybingumo gynėjų gretos.

Priėmus Miestų įstatymą, dalis vidutinės ir smulkiosios bajorijos aktyviai išitraukė į miestų reikalus ir padėjo kai kuriems miestams išsikovoti savivaldą. Jų parama stiprino dalies miestų ir miestelių aktyvumą ir padėjo kurtis bei veikti jų savivaldai.

ATTITUDE OF THE NOBILITY OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA TOWARDS THE ISSUE OF TOWNS DURING THE FOUR-YEAR SEIMAS (1788–1792)

Summary

LIUDAS G L E M Ž A

On the eve of the reforms of the four-year Seimas, the nobility of the Grand Duchy of Lithuania did not attach too much importance to towns of the Grand Duchy of Lithuania and their

citizens. According to the 1788 instructions of the “lower houses” (seimeliai) of the nobles to their deputies to the Seimas, the greatest attention was focused on the affairs of the nobles and the state that they governed. The situation changed after the congresses of citizens were organised by the Magistrate of Old Warsaw in which delegates of the citizens of the Republic presented general requests and requirements to the Seimas and the King. This event met with a reaction from the nobility. In 1790, the instructions of the nobility of the Grand Duchy of Lithuania contained requirements not to allow the citizens to take part in the legislative power and not to extend their rights and freedoms.

At the Seimas the envoys of the Grand Duchy of Lithuania were divided into the supporters and opponents of the reforms. The opponents of the city reforms were against allowing granting the citizens rights to acquire a land estate. The supporters of the reforms regarded the possibility of bringing foreigners to the country as an important precondition for strengthening the cities, and granting more rights to the citizens built up their hopes that the ranks of the defenders of statehood would increase. I. Potockis, K.N. Sapiega, J. Chreptavičius together with the Polish initiators of the reforms strongly urged the Seimas to extend the citizens’ rights and contributed to the adoption of the Law on Towns at the Seimas on 18 April 1791.

After the Law on Towns had been adopted, the role of the nobility in town societies changed because the nobles acquired the right to receive the rights of citizens without prejudice to their prerogatives. Some part of the medium and small nobility joined the ranks of citizens. As many as 30 noblemen worked at Vilnius municipality in 1791-1792. Ruler Stanisław August was also interested in their activity. The support provided by the noblemen strengthened the activity of some cities and towns and assisted in the creation and activity of their self-governments.

Several factors are supposed to have determined such an activity of the nobility. First, work at the town self-government guaranteed to the nobleman income that was not high but constant. Second, in towns, particularly in large ones, prior to the adoption of the Law on Towns, some part of the noblemen had been engaged in town affairs (for example, represented town affairs at courts of assessors). Third, citizens, who were engaged in handicraft and trade, and citizens of smaller cities and towns who belonged to the jurisdiction of the wards and had to fulfil their duties, as well as maintain their families, could not leave their job. Fourth, in towns and small towns there was often a lack of literate people who could work in self-government. Fifth, it was quite often that citizens were unable to oppose to the managers of the wards and economies. The contribution of the nobility was so significant that later the confederates of Targovica often accused merely the noblemen who were engaged in town affairs of conflicts with the administrations of the wards and economies.

Gauta 2001 m. liepos mėn.

Liudas Gleimža (g. 1972). Vytauto Didžiojo universiteto Kaune doktorantas. Tyrinėjimų kryptis – XVIII a. antrosios pusės socialinė-politinė istorija.

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra, Donelaičio g. 52, Kaunas, LT-3000.